

esést mutat. Ez meglepő és sajnálatos, hiszen a francia tárgyú cikkek idegen területre viszik az olvasót, s így megértésük, háttérüknek és vonatkozásaiknak megvilágítása még bővebb magyarázatot, még sokoldalúbb adatközlést kívánna. Igaz viszont az is, hogy itt a szerkesztő is kevésbé ismert területen mozog, s a lexikális adatok és az összefüggések felkutatása sok utánajárást kíván, néha pedig — itthoni lehetőségeink közt — megoldhatatlan feladat. Nyilván ez magyarázza a párizsi cikkek szűkebb jegyzetelését a váradi kötetekhez képest. A szerkesztő elismerésre méltó szorgalommal és leleménnyel kutatta fel a cikkekben szereplő egykorú személyekre, eseményekre vonatkozó adatokat, s ahol lehetett, kinyomozta a francia lapforrásokat. Fel-tár és megmagyaráz összefüggéseket, utal más, hasonló tárgyú vagy motívumú cik-kekre, sőt versekre és novellákra is, de gyak-ran megalkuvásra kényszerült, megfelelő for-rásmunka híján. Lehet, hogy Vezér Erzsébet fölősegesnek, túlmagyarázásnak érezte olyan adatok és részletek közlését, amelyeket a művelt olvasónak „illik” tudnia, vagy pedig könnyen megtalálhatja őket kézikönyvekben, lexikonokban. Elvben helyesnek látszik ez, de gondoljunk arra, hogy m a g y a r forrás-munkák, különösen a hozzáférhető újabb ki-adványok nem igazíthatnak el bennünket olyan részletekben, amelyekről egy hat év-

tizeddel ezelőtti francia tárgyú újság-cikkekben még természetes magától értődés-sel irt Ady, az akkori művelt magyar olvasó tájékozottságára számítva. Ezek azonban ma már jórészt csak holt nevek, üres adatok és ködös események a mi számunkra. Ném-csak az érdeklődő olvasóktól, de még Ady-kutatóktól sem lehet megkívánni, hogy töké-letesen eligazodjanak a század eleji Párizs és Franciaország társadalmi, politikai és művelődési viszonyaiban, jól ismerjék a kor szereplőit, s tisztán lássák az akkori történelmi ösz-szefüggéseket. Azt sem érezném helyesnek, ha az olvasó lépten-nyomon arra kényszer-ülne, hogy lexikonhoz nyúljon, vagy ha mindig előző kötetekre utálnának vissza a jegyzetek. Mivel egy kötetben belül sok ismét-lődő név és adat van, s lehetetlen minden elő-fordulásukról magyarázni őket, az volna cél-szerű megoldás, ha a névmutatóban dőlt szám jelölné azt a helyet, ahol az illető sze-mélyről a legbővebb, leghelyesebb felvilá-gosítás található. Kívánatos volna emellett egy olyan jegyzetszótár is, amely tömören megmagyarázná a gyakrabban említett ese-ményeket, fogalmakat, idegen szavakat, lex-i-kális adatokat stb. Minden kötet legyen jegy-zetek tekintetében lehetőleg önálló és kerek egység. A szerkesztésnek olyan elvi kérdése ez amelynek eldöntése igen fontos a további kötetek szempontjából.

Kovalovszky Miklós

KOMLÓS ALADÁR: GYULAITÓL A MARXISTA KRITIKÁIG

(A magyar irodalmi kritika hét évtizede). Bp. 1966. MTA Irodalomtörténeti Intézete — Akadémiai K. 306 l. (Irodalomtörténeti Könyvtár, 18.)

A magyar irodalmi kritika nem alakult ki oly gyors mértékben, mint amilyen hirtelen virágbaszöckkent a XVIII. és XIX. század fordulóján a magyar nyelvű szépirodalom. A felvilágosodás és reformkor művészi alkotásainak kritikáit a különbözőképpen felfogott nemzeti célok megvalósításának vagy meg nem valósításának elismerése, illetőleg számonkérése jellemezte. Igen-igen kevés volt azoknak a kritikusoknak és esztétáknak a száma, akik az alkotásokkal foglalkozó írásaikban az írói célkitűzés vizsgálatán kívül a megvalósulás esztétikai eredményeit is fel-mérték. A reformkor második periódusában némi változás már észlelhető: a társadalmi és politikai nézőpontú bírálat mellett fokoza-tosan előtérbe lépett a mondanivaló művészi megformálásának, az írói eszközök, stílus-irányok jelentkezésének vizsgálata és elemzé-se. E kibontakozáshoz tartozik az a tény is, hogy ebben a korszakban léptek túl az élet-rajz-lexikonok adatfelsorolásán, és Toldy

Ferenc kezdeményezésére megindult az iro-dalom történetének vizsgálata is.

Társadalmunk és politikai múltunk sajátos helyzetéből fakadt, hogy a forradalom leveré-sét követő időszakban nemcsak a reformkor célkitűzési terelődtek más irányba, hanem a politikai célokkal együtt vagy sokszor azt megelőzve más tájakra fordultak az új irodalmi alkotások is. A Petőfi fémjelzte költészet, a Szigligeti által képviselt népszim-mű, az Eötvös alkotta regénytípus a törté-nelmi forduló után több-kevesebb nyíltsággal a megkérdőjelezett módszerek sorába került. Az új irodalmi célkitűzések a szűkre szorult politikai horizonton még alig-alig bontakoz-hattak ki, az ocsúdás még csak a fájdalom és a rezignáció hangjait tette szabaddá. Ebben a periódusban az irodalmi kritika előbb találta meg önmagát, mint maga a szépirodalom. A korábbi évtizedek irodalmá-nak értékelése, az akkor tört út mérlegének megvonása szinte megelőzte az írók meg-

szólalását. Jellegetes módon a kritika módszereiben a reformkor politika- és társadalomcentrikus ágának hagyományait elevenfette fel: az új helyzet által kialakult társadalmi okoktól vezérelve a bíráló szempontjaiban a művészi megvalósítás elemzését háttérbe szorította a politikai célirányosság vizsgálata.

A *Gyulaitól a marxista kritikáig* című monográfiájában Komlós Aladár az újrakezdet korszakával nyitja meg vizsgálatait. Új műve korábbi alkotásainak, a Vajda-, Reviczky-monográfiájának, a magyar költészet Petőfi és Ady közötti szakaszáról szóló könyvének, az irodalmi ellenzék bemutatató kismonográfiájának eredményeire épül. E művekben fokról-fokra hatolt be a XIX. század második felének irodalmi életébe, hősei pályaképén keresztül felsejlettek az irodalmi élet hadállásai, a kritikai csatározások harci zajai. Legújabb munkájával a kritika fegyvertárát tárja fel, a fegyvert forgatók municióját vizsgálja, elemzi.

Komlós Aladár új monográfiájával is irodalomtörténetírásunk alig járt ösvényére lépett: hét évtized kritika-dzsungelébe hatolva keresi a kritikai irányzatok kialakulását, fejlődését és hanyatlását, kutatja a nézetek egymásra hatását, a szétváló utak eltérését, az azonosnak tűnő nézetek különbözőségét, a különbözőzőnek látszó álláspontok azonoságait. Mozgásában, alakulásában vizsgálja a kritika történetét. Könyvében az összegező fejtegetések és portrék változatják egymást. Sokrétű szerteágazó elemzéssel vázolja fel az egyes periódusok irodalmi-társadalmi eredőit, a kritikai elvek mögött megbúvó ösztönző forrásokat, portréiban viszont figyelemmel kíséri a kritikus egyéniségét, elméleti felkészültségét, irodalmi ízlését, társadalmi-politikai látókörének alakulását. E sokrétű vizsgálat gazdag forrásanyagra épül. Komlós szuverén érvel vezet végig korszakokon és korszakváltásokon. Módszere változatos: hol részletesen elidőz egy-egy kérdésnél, hol pedig néhány momentum felvillantásával érzékelteti a részletek mögött meghúzódó további összefüggéseket. Nem kézikönyv igényével írta tehát Komlós kritikátörténetét. E munkájában – sokkal nagyobb mértékben, mint korábbi monográfiáiban – magára vállalta az anyag feltárásának fáradságát: a folyóiratok hasábjain szétszórta kritikák tömegéből gyűjtötte egybe a kritikus portrék elemeit. Vállalta azt a kockázatot is, hogy e rekonstrukcióval csak töredékeiben tud egyéniségeket és jelenségeket bemutatni.

A kritikátörténet a népmemzeti irány felépítését indítja és a Nyugat első nemzedékének nagyjaival zárja a fejlődésrajzot. A népmemzeti irány jellegzetes képviselőjeként Gyulai Pált, a további állomás reprezentánsaként Beöthy Zsoltot mutatja be. Kritikai tevékenységük főbb állomásait, pályájukban

bekövetkezett fordulókat vizsgálja, és ezek során kiemeli azokat a külső és belső tényezőket, amelyek megmerevítették kritikusi szemléletüket. E két portréban azonban a szerző olyan elvi és gyakorlati megítéléseket is megértéssel fogad, amelyeket később a népmemzeti irány ellen fellépők szubjektív és objektív magatartásának motíválásakor (33–53. l.) joggal bírál. Így például Gyulai Pál elveinek összegezésekor megállapítja, hogy „a népmemzeti tehát Gyulainál úgyszólván a realizmus másik neve”. (16. l.) Később viszont leszögezi, hogy „az eszményítés, az idealizmus és költői igazságszolgáltatás nevében tiltakozott a társadalmi viszonyok valóban realista ábrázolása ellen; s állítólagos örök művészi törvények nevében minduntalan járt utakon igyekezett tartani az írókat”. (34. l.) Gyulai és a köréhez tartozók bírálatai arra mutatnak, hogy már igen korán a felsorolt ismérvek alapján mondtak ítéletet a társadalmi viszonyok realista vagy nem realista ábrázolása felett. A két portrét a népmemzeti irány ellen fellépők törekvéseinek összefoglaló fejezete követi. E részben Komlós röviden összegezi a népmemzeti kritika vélekedését Vajda, Reviczky, Komjáthy költészetéről, majd a kozmopolita vita fordulatain át érzékelteti a mérceként megkövetelt irodalom eszmei színvonalát. E vitával párhuzamosan bontakozott ki a kritikai életben a türelmetlen nacionalista szemlélet is, amely ingerült agresszivitással támadta az új témákat és új utakat kereső irodalmi alkotásokat és alkotókat. A főbb vonásokat előre vetítő fejezetet követően „Új irányok a népmemzeti iskola hanyatlása után” főfejezet címmel négy kategóriába csoportosítva tíz kritikus portrét sorakoztat fel Komlós Aladár. Asbóth János „a nemzeti, de nem népies irányú kritika” képviselője, Péterfy Jenő, Reviczky Gyula, Komjáthy Jenő és Ambrus Zoltán „a szépség-kereső kritika” csoportjába került, Tolnai Lajost és Palágyi Menyhértet „a kritikai realizmus felé” alcímmel jellemzi, míg Alexander Bernátot, Riedl Frigyeszt és Bodnár Zsigmondot „a tudományos kritika” képviselőjeként tünteti fel. Minden csoportosítás természetesen bizonyos egyszerűsítést jelent. Anélkül azonban, hogy részletesebb fejtegetésbe bocsátkoznék, vitathatóan tartom, hogy e rendszerezésben Reviczky Gyula, Komjáthy Jenő egy csoportba kerülhet Péterfy Jenővel vagy Ambrus Zoltánnal, vagy mindnyájukat együtt a népmemzeti iskola hanyatlása után fellépő „új irány” útkereső képviselői közé lehessen sorolni. Ebben a csoportosításban Komlós Aladár a kritikusok felkészültségét, kritikai fejtegetéseik módszerét vette alapul, ezek alapján mutatott rá joggal azokra a motívumokra, amelyek akár Péterfyt, akár Riedlt elkülönítették Gyulai Pálnak az 1880-as években már megmerevedett és megköve-

sedett bírálati módszerétől. Ez vitathatatlan. Ugyanakkor maga Komlós Aladár finom elemzésekkel boncolta a Péterfy által megfogalmazott lélektani realizmus korlátait (59. l.), a kisemberek sorsának irodalmi ábrázolásával szemben érzett ellenségét (61. l.), a hazai irodalom új jelenségei iránt kimutatható érdektelenségét (60–61. l.), az irodalomban megnyilvánuló politikai tendenciáknak Gyulainál is konzervatívabb felfogását (64–65. l.). És e megállapításokhoz többször és visszatérően hozzáfűzi Komlós, hogy Péterfy Jenő „a Budapesti Szemle embere volt” (63. l.), és „konkrét ítéleteiben nem függetlenül tőle”. (53. l.)

A korábbi kutatások joggal hangsúlyozták, hogy a XIX. század második felének irodalmi életét a sok ellentétes vonás összekuszálta. A motíváló elemek sokszor egy csoportba tartozó írókat eltávolítottak egymástól, de az is előfordult, hogy szembenállókat átmenetileg közel hozták egymáshoz. A kor társadalmi mozgásának főbb irányait a történelemtudománnyal együtt irodalomtörténetírásunk is feltárta és elemzéseiben fontos szerepet tulajdonít e tényezőeknek. E mozzanatok révén több-kevesebb pontossággal körvonalazták a népnemzeti irány és az ellenzéki vagy városi irodalom gyűjtőnévvel jelzett törekvések szétválását. E két kategória az irodalom témáinak és az ábrázolás célkitűzésének felméréséből keletkezett. Az egykorú kritika nagy általánosságban követte ezt a divergálást. Elsősorban akkor, amikor a témaválasztást, a témamegragadást és a téma kifejtést állította vizsgálata középpontjába. A mélyebbre hatoló, a művészi eszközöket is elemző kritikák esetében ez a megoszlás már kevésbé egyértelmű. Itt már a bíráló esztétika felkészültsége is motíválja az ítéletet. A filozófiai, esztétikai orientáció és adaptáció vizsgálata ennél a kérdésnél lép előtérbe. Ezen a ponton irodalomtörténetírásunk sokkal bizonytalanabb és ingoványosabb területre lép, mint a társadalmi mozgás irányainak vizsgálatakor. Íróink és kritikusaink esztétika és filozófiai tájékozódásáról általánosságban elnagyolt, részleteiben pedig igen töredékes az eddig kibontakozó kép. Az már a kor általános vizsgálatából kitűnt, hogy irodalmi életünk nem zárkozott el a külföldi áramlatok hatása elől. Íróink és kritikusaink életművében és vallomásaiban sorra felbukkannak a külföldi filozófiai irányok és esztétikai áramlatok képviselőinek nevei, sőt utalásokat is találhatunk az irányok fontosabb mozzanataira. Ennek ellenére eddigi ismereteink mégis arra intenek, hogy ez a tájékozódás nem volt eléggé mélyreható, sőt inkább a felszín hullámain mozgott. Az esetek többségében arra szorítottak csupán, hogy az író vagy kritikus szellemi ösztönzést kapjon

nézetei hangoztatásához, de nem vált egy egységes, minden következményében végig gondolt esztétikai értékítélet alapjává. Tehát az eklekticizmus forrásává lett. Két közismert példát említek. Zilahy Károly, az irodalmi ellenzék egyik úttörője kritikai véleményében szembeállt a népnemzeti iránnyal, esztétikai fejtegetéseiben azonban ugyanazon az elméleti alapon állott, mint az ellentábor. A kor nagy irodalmi áramlatainak, a realizmusnak és a naturalizmusnak megítélésében az irodalmi ellenzék író és kritikus tagjai éppen olyan eklektikus és bizonytalan álláspontot foglaltak el, mint a népnemzeti irány kritikusainak bármelyik tagja.

Mindezzel csupán arra kívántam utalni, hogy a filozófiai orientáció egyes elemeinek számbavétele még nem határozza meg egy-egy kritikus bíráló tevékenységének irányát, az átvett érvek — ha bele is kerültek a kritikus érveinek arzenáljába — igen gyakran csak a kialakult konzervatív álláspontot színezik. Erre Komlós Aladár monográfiája is igen sok adatot sorakoztat fel.

A múlt század második felének fontosabb bírálói egyéniségeinek és irányainak bemutatását Komlós Aladár a magyar irodalmi kritika fórumainak számbavételével zárja. A felsorolt folyóiratok jellemzése találó, hatókörű, kritikai irányuk körvonalazása is kialakult öszképünket erősíti. Ennek ellenére a rövid fejtegetés nem túkrözi eléggé azt a kritikai folyamatot, amellyel Gyulai és Beöthy követői „a tanítványok: tanárok és kritikusok, maga a nagyközönség mily vulgáris módon eltorzítva fogták fel a mesterek tanait. A magas régiókban hirdetett népnemzeti elmélet alatt a népiességnek egy másik felfogása élt, sőt uralkodott: egy kisigényű, vidékies, falusias irodalom eszménye, anekdotázó, nótázó, népszínműves irodalom...” (37. l.). Bár igaza van Komlós Aladárnak (101. l.), a jelentősebb napilapok valóban nem foglalkoztak terjedelmük arányában elég behatóan az irodalmi művek bírálatával, mégis ha számba vesszük egy napilap egy-egy évfolyamában lehető kritikákat, kitűnik, hogy sokkal több ismertetést közöltek, mint a Budapesti Szemle egy azonos évfolyama. Az újságokban megjelentetett ismertetés azonban nemcsak a mennyiség, hanem a hatósugár kérdése is. A napilapok sokszorta több olvasó véleményét és ízlését formálták, nagy általánosságban sokkal gyengébb kritikusai gárda közreműködésével, mint a Budapesti Szemle. Ilyen értelemben sugárzási körükre hatványozottan vonatkozik mindaz, amit Komlós idézett soraiban jelzett.

A kritikai fórumok számbavételével Komlós átvezet már a XX. század kritikai életébe. A főbb jellemző vonásait „Az egyéniség zászlója alatt” című fejezetben vetíti előre. „Bajos

nevet adni a kritika e fajtájának — írja —, de lényegesebb közös vonását világítaná meg, ha nem impresszionistának, hanem liberálisnak, szubjektívnek vagy, Albert Thibaudet szavával, pluralistának, vagy esetleg élményszerűnek neveznénk.” (107. l.) A bevezető fejezetet újból portrék követik. Élükön Ignótus markáns vonásokkal megrajzolt bírálói arcéle áll. Elvei kialakulását fejlődésében és összetevőiben vizsgálja, kiemeli szuggesztív újszerűségét, új tehetségeket felismerő erejét, de ugyanakkor figyelmeztet kritikusai magatartásának vitatható, sőt romlékony elemeire is. Osvát Ernőről keveset olvashatunk, csak korai bírálatait vallatja Komlós, a láthatatlan kritikus tevékenységére, a Nyugat körüli szervező tevékenységére csupán utal. Finom részlet-megfigyeléseket, elhanyagolt összefüggések felvillantása jellemzi Schöpfung Aladáról írott fejtegetéseit, viszont a kritikus Kosztolányit a felfedező izgalmával vallatja elveinek forrásáról, jóindulatú vélemény alkotásáról és szubjektív elítélleteiről. Laczkó Gézáról, Fenyő Miksáról és különösen Kárpáti Aurélról az irodalmi köztudatban kialakult súlyukhoz és hatásukhoz mérten igen lakonikusan szól. Külön csoportba foglalja Adyt, Babitsot, Móriczot, Karinthyt, továbbá Hatvanyt, Halasi Andort és Dóczy Jenőt. Őket a liberális kritikán belül azzal különíti el a többiekől, hogy „ítéleteik igazolásában egy elég világosan körvonalazott értékrendszerre hivatkoznak”. (165. l.) A Nyugat első kritikus nemzedékének eredményeit egy rövid fejezetben summázza. Kiemeli a kritikusok bírálói nézőpontjának közösséget, irodalom-felszabadító vonásait, de utal esetenként megnyilvánuló jóhiszemű türelmességükre is.

A kritikai élet másik pólusát, a konzervatív kritika harcát az irodalmi megújulás ellen két összefoglaló fejezetben a jelzés vázlatosságával tárgyalja Komlós Aladár: a legfontosabb irodalmi és irodalompolitikai tevékenységüket sorolja fel. A tárgyalásnak ez a módja kissé szükségesnek és egyoldalúnak tűnik. Az összefoglaló fejezetek vázlatosságuk miatt csak a kontúrokat sejtetik, és ennek következményeként nem válik eléggé lemérhetővé az a nagy irodalmi szabadságharc, amelyet a Nyugat és köre folytatott. Nem lett plasztikus az a nagyfokú ellentámadás sem, amelyet a konzervatív irodalmi körök e megújulás ellen minden rendelkezésükre álló fórumon kifejtettek. Az arányokat különösen eltorzította az a megoldás, hogy a konzervatív kritika egyetlen portrészereiben bemutatott egyénisége Horváth János lett. Az irodalomtörténeti tényeket senki sem óhajtja megváltoztatni, de az arányok elvételése a tényeket is a valóságosnál jobban eltúlozza. Horváth János kritikái csatározása Ady és a Nyugat ellen a konzervatív kritika legműveltebb, legkörültekintőbb megnyilatkozása volt, de a

tagadás mellett az elismerés szavát is hallhatta, konzervatív létére az új irodalmi jelenségekre is felfigyelt.

Századunk első évtizedeinek két pregnáns, egymással kiméletlen harcban álló irányzatán kívül külön részt szentel Komlós Aladár a liberális, impresszionista kritikán túllépő nézőpontnak is. A fiatal Lukács György és a marxista kritika első lépéseinek bemutatása mellett szinte érthetetlen módon e csoportba illeszti a kritikusként fellépő Szabó Dezsőt is. E „besorolás” feltételezhetően a pályáját kezdő kritikus első megnyilatkozásainak a liberális kritikától eltérő, a konzervatív kritikával is vitába szálló mozzanataiból származhat. De a faji mítosznak már a legelső írásokban is érezhető látens jelenléte, amely már a világháború első éveiben eluralja Szabó Dezső szemléletét és a forradalmak után a maga ellentmondásossága ellenére is a magyar nacionalizmus faji alapon álló kijegecsesedésének elméleti kimunkálójává válik, még egy formális csoportosítás révén sem kerülhet a marxista kritika előzményeinek közelébe. Úgy érzem, hogy ennek további boncolása alól felment Komlós Aladár könyvének árnyalt fejtegetése is (246–251. l.), és éppen az ő megállapításai teszik nehezen magyarázhatóvá a Szabó Dezső portré elhelyezkedését. Hasonlóan felemlés — de éppen ellentétes irányú — a kritikus és esztétikusként fellépő Lukács György bemutatása. Komlós megrajzolja helyét századunk második évtizedének irodalmi életében, kiemeli szemléletéből a társadalom művészet-meghatározó voltának felismerését, az impresszionista kritika ellen folytatott harcát, az új irodalmi jelenségek érdekében irtó megértő bírálatait és a művészi formák valamint élmények általános összefüggéseinek felismerését. Ennek ellenére az elismerést a monográfiában furcsa közbevetések tarkítják, többek között ilyenek: „talán épp az ezerféle ellentétes szempontból eredő belső bizonytalanság későbbi dogma-szomjának forrása” (253. l.), „... úgy látja, hogy a marxizmusnak még nincs elég vallásos ereje” (225. l.), „... a Tanácsköztársaság alatt felismerte az egész ember megteremtéséért folytatandó harc útját... Az osztályonkívüliségtől nem kellett szükségszerűen elkerülnie a proletariátushoz, ám a féltutát már megtette vele. Gondolkozásának hatóereje kezdettől fogva az öntudatlan vágy volt dogmára, az akkor még nem ismert kommunizmusra. Nem véletlen, hogy 1918 végén marxista és kommunista lett...” (258. l.) Szomorúan sok értetlenség és szubjektívizmus húzódik e megállapítások mögött. Ez ezt sajnálatosan tetézi Komlós Aladár azzal, hogy az 1919-es évvel le is zárja Lukács György pályaképet. Ez a hirtelen cezura nehezen fogadható el. A monográfia alcíme „A magyar irodalmi kritika hét évtizede”. A

vizsgált kort a szerző a bevezetőben így jellemezte: „A vizsgálatunk tárgyát képező korban, tehát körülbelül 1867–1919 közt...” (9. l.), műve végén viszont a következőképp kezdte az összefoglalást: „Gyulaitól a körülbelül 1940-ig viruló első Nyugat-nemzedékig vizsgáltuk át a magyar kritika útját...” (287. l.). A könyv tárgyalási módja az utóbbi megállapítást bizonyítja: a Nyugat-nemzedék tagjainak kritikusi portréját életük végéig kíséri, Horváth Jánosról szóló fejtegetéseiben is túllép 1919-en, a Szabó Dezső fejezetben is jelzi a pálya további fordulatait. Éppen ezért nehezen érthető, hogy Lukács György és a későbbiekben Révai József (282–

284. l.) esetében miért elégszik meg az 1919-ig ill. 1917-ig terjedő pályakép felvázolásával.

A recensens nehéz helyzetben fejezi be ismertetését. Úgy érzi, hogy a bevezetőben említett úttörő érdemek felsorolása formális udvariasságnak tűnhet a további észrevételekhez viszonyítva. Mégis úgy látom nincs ellentmondás az elismerés ténye és a bíráló megjegyzések között. Az irodalmi élet sűrűjébe vágott első út módot ad a további kutatás számára, hogy tovább szélesítse ezt az ösvényt, kiigazítsa az iránytűt esetenként érezhető eltéréseit.

Rejtő István

HÉT ÉVSZÁZAD MAGYAR VERSEI

1–3. köt. Harmadik bővített, átdolgozott kiadás. Szerkesztette: Klaniczay Tibor, Pánd Pál, Király István, Szabolcsi Miklós. Bp. 1966. Magyar Helikon. 1351; 813; 1063.

Az antológia ősi könyvműfaj. Mégis kevés műfaj annyira a máé, szerte a világon, mint ez. A művelődés anyagának hatalmas tér- és időbeli megnövekedése nemcsak az irodalomszerető olvasónak, hanem a szakembernek is nélkülözhetetlenné teszi az antológiát. A maga kutatási területén kívül eső időszakokra, a maga irodalmától távol eső irodalmakra gyakran kell kitekintenie, hogy általános jellegükről, belső arányaikról távlati képet, benyomást szerezzen. Ezt irodalomtörténetek magukban sohasem nyújthatják. Nálunk pedig, ha valóban komolyan vesszük sokat hangoztatott művelődési s tudományos célkitűzéseinket, jelentőségük még fokozottabb. Az antológia a szaktudomány eredményeinek egyik legfontosabb átvívó szíja az iskola, a népművelés, a közönség irányába. Mintegy szublimáltan nyújtja az eredményeket számukra. Nemcsak arról tájékoztatja őket, mely költőket és mely műveket tartja a szaktudomány a fejlődéstörténet fontos tényezőinek, hanem arról is, mit vél a szaktudomány a fejlődés s a költészet lényegének. Az antológia, legalább is ez a típusa, egyszerre irodalomtörténetírás és esztétika. Jelentősége a közönség történeti tudatának fejlesztése szempontjánól éppoly nagy, mint ízlésének alakítása tekintetében. Ezt hasonlíthatatlanul többen veszik és forgatják, mint a testes, sokkötetes irodalomtörténeti vagy esztétikai kézikönyveket. Ehhez képest e gyűjteménynek megvitatása, most is, előbbi kiadásai alkalmával is meglehetősen szegényes volt. E kiadásnál Czine Mihály Kritikabeli cikke tartozott a tisztess kivételek közé. Tanulmányt igényelne, persze, a problémák számbavétele. Egy néhány hasábos kritika csupán egyet-kettőt érinthet közülük.

Kézenfekvőnek látszhat a jelen s a korábbi kiadások összevetésével kezdeni. Ennek folyamán joggal lehetne megállapítani, hogy ez a harmadik kiadás sokkal gazdagabb, sokrétebb, tágabb horizontú, mint elődei. S ugyanakkor esztétikai tekintetben nemhogy alacsonyabb mércéjű náluk, hanem inkább emeltebb. Nem a mérce lett alacsonyabb, hanem az ítélet szabadabb, bátrabb, biztosabb: szakszerűbb; azaz esztétikaibb és történetibb. Annak számbavétele, mi hullott ki, s mi került be, rendkívül tanulságos volna az elmúlt másfél évtized irodalomtörténeti s esztétikai gondolkodásának alakulására vonatkozóan. De ezek reális és érdeket nem sértő, általánosító történeti elemzéséhez még nagyon is kicsi az időbeli távolság. S valójában nem is ezek közvetlen megbeszélése e kötetek hasznos recenziójának módja, feladata. A műfaj kérdéseként, közvetve, kerülhetnek ezek elő.

Mint a mai művelődés egyik jellegzetes műfaját vizsgálva, P. Merkler az antológiának két alaptípusát különbözteti meg; a bizonyító-illusztrálót s a tájékoztató-informálót. A két típus meghatározó szempont, természetesen, nem szakítható el egymástól. Különösen nem egy történeti antológiában; ez szükségszerűen valamely fejlődéstörténeti koncepció illusztrációja is. A két szempont egyikének dominanciája azonban szükséges, s ezt az összeállításnál (s a megítélésnél is) folyvást szem előtt kell tartani. A *Hét évszázad*, ebben az értelemben, a tájékoztató típusnak tiszta példája. Miként, mennyivel szerencsésebben oldotta meg ez a kiadás a tájékoztatást? — ez hát a kérdés.

A szerkesztők ebben a kiadásban elhagyták az előbbiekben olvasható jegyzeteket. Ezzel teljesen egyet kell értenünk. Nemcsak azért, mert a ma már nagy számban rendelkezésre